

kopen is het wel verrassend. Vertrekpunt vormt de opdeling van het rijk van Karel de Grote in het Midden-, Oost- en West-Frankische rijk in 843 bij het verdrag van Verdun. Die deling betekende dat er tussen een sterk Oost en West een voortdurend betwist middengebied ontstond dat aanleiding gaf tot vele twisten en oorlogen als ook het ontstaan van een aantal kleinere onafhankelijke staten (Venetië, Zwitserland, de Republiek der Verenigde Nederlanden) met een eigen afwijkende politieke structuur. De Franse vorsten zijn voor de auteur in dit krachtenspel ondubbelzinnig de voortdurende agressoren, zich rechtvaardigend voor hun expansiedrang met het argument dat zij te beschouwen waren als de enige echte erfopvolgers van Karel de Grote. De exponent bij uitstek hiervan is Lodewijk XIV. Het is Willem III die voor het eerst de Europese staten bijeen weet te brengen in een alliantie die meer is dan een reeks bilaterale verdragen en met een duidelijk vredesdoel voor ogen, namelijk het tot stand brengen van een machtsevenwicht zodat een langdurige vredesperiode zou kunnen ontstaan. Daartoe moest Frankrijk binnen haar grenzen teruggedrongen worden. Een joint venture van staten zoals er nadien nog vele zouden volgen, lopend van het verdrag van Utrecht (1713), de Heilige Alliantie (1815), de Volkerenbond (1920) en het charter van de Verenigde Naties (1945).

Cox toont zich in zijn betoog een belezen auteur die de anekdote niet schuwt. Dat maakt het boek ondanks zijn overdaad aan feiten die veelal in voetnoten of kaderteksten zijn ondergebracht, zeer leeswaardig. Het is altijd aardig om 'en passant' er weer even aan herinnerd te worden dat Dumas' muskietier d'Artagnan voor Maastricht gesneuveld is en dat een eenvoudige plaquette ter plaatse daaraan herinnert. Naast politieke geschiedenis vormt de krijgsgeschiedenis met aspecten zoals bewapening, organisatie, tactiek, strategie en logistiek van zeventiende-eeuwse legers een belangrijk element. Door de fundamentele en beknopte wijze waarop de auteur deze onderwerpen beschrijft, hebben deze stukken, die soms in de vorm van een appendix zijn opgenomen, een naslag-karakter. Aardig is bij voorbeeld de behandeling naar voorbeeld van Keegans 'Face of Battle' van de slagen bij Neerwinden in respectievelijk 1602, 1693 en 1705. De lezer zal zich daarbij soms wel afvragen wat deze stukken bijdragen aan een beter begrip van de centrale these.

Het boek is keurig verzorgd uitgegeven maar hinkt op twee gedachten. De omslagillustratie, het harde geplastificeerde kaft, de soms wat simpel aandoende lijntekeningetjes geven het het voorkomen van het jongensboek, de verzorging van de tekst met voetnoten onderaan de pagina, literatuurlijst etc. alsmede de tekst zelf maken het tot een degelijk en zorgvuldig uitgegeven studie.

J. P. Sigmond

P. Thissen, *Werk, netwerk en letterwerk van de familie Van Hoogstraten in de zeventiende eeuw. Sociaal-economische en sociaal-culturele achtergronden van geleerden in de Republiek* (Dissertatie Nijmegen 1994, Studies van het Instituut Pierre Bayle XXVI; Amsterdam-Maarssen: APA-Holland university press, xiv + 333 blz., f79,50, ISBN 90 302 1036 2).

In 1993 publiceerde Michiel Roscam Abbing met medewerking van Peter Thissen een boek over Samuel van Hoogstraten (Leiden: Primavera pers), waarin diens oeuvre van gesigioneerde schilderijen werd afgebeeld. Daarnaast gaf het werk, geheel naar de tegenwoordige trend in de kunstgeschiedenis een chronologie van eigentijdse bronnen die documentatie verschaffen

over deze schilderen schrijver. Want Samuel van Hoogstraten (1627-1678) afficheerde zich nadrukkelijk ook als auteur van literaire werken. Maar hij is eigenlijk het meest bekend door de *Inleyding tot de hooge schoole der schilderkunst...* uit het jaar van zijn dood, waarin hij zijn opvattingen over de ideale schilderkunst uiteenzette. De dissertatie van Thissen plaatst Samuel eveneens in het middelpunt en volgt zijn succesrijke leven, dat hem al spoedig buiten de wat enge doopsgezinde kring van zijn geboorteplaats Dordrecht bracht. Toen eenmaal duidelijk was dat hij wilde leren schilderen werd hij naar de op dat moment al vermaarde Rembrandt in Amsterdam gestuurd. Daarop volgde een reis naar Wenen waar hij door keizer Ferdinand III werd ontvangen en opdrachten kreeg. Vandaar ging hij naar Rome en werd er in de Nederlandse 'bent' opgenomen. In 1656 keerde hij na vijfjaar naar de Republiek terug, deed een goed huwelijk met de nicht van de Dordtse stadsbeschrijver Matthijs Balen en wist erfmuntmeester in Dordrecht te worden. Na de restauratie ging hij gedurende enige jaren naar Engeland, deed daar nieuwe relaties op, kortom was altijd bezig met wat wij *public relations* zouden noemen. Thissen geeft verder een nauwkeurig verslag van Samuels activiteiten in de kleine Dordtse literaire wereld en laat zien hoe zijn contacten met diverse literaten nauw samenhangen met andere activiteiten, dat wil zeggen hoe hij zijn schilderijen aan de man wist te brengen door middel van letterkundig werk. Hij slaagde erin het schilderen dat slechts als een beroep werd gezien mede door dat werk een hogere status te verlenen. Naast goed verkopende portretten produceerde hij verder ingewikkelde trompe-l'oeil stillevens. Volgens Thissen zouden deze aansluiten bij een opkomende interesse in natuurwetenschappelijke proeven die toen vooral in Engeland waar te nemen was, maar daar kan men zijn twijfels over hebben. Samuel van Hoogstraten werd uiteindelijk een gezeten burger, die — onder meer terecht vanwege de vele talen die hij sprak — graag als een ontwikkeld man poseerde.

Thissen laat het echter hier niet bij. Terwijl hij enerzijds vanwege ruimtegebrek de in de achttiende-eeuwse Nederlandse en Neolatijnse letterkunde bekende nazaten David en Jan niet wil behandelen, besteedt hij anderzijds wel veel aandacht aan het voorgeslacht en de broer van Samuel. Zij waren afkomstig uit een Antwerpse familie die rond 1570 en 1585 naar het noorden trok. Vooral de overgrootvader Franchoy (bij Roscam Abbing Franchois) wist zich in Dordrecht een even vooraanstaande positie te verwerven als in Antwerpen. Hun vroeggestorven vader Dirk (in het andere boek Dirck) was door zijn huwelijk en de doopsgezinde relaties die hij en zijn vader onderhielden in 1640 geheel geassimileerd. Het onderzoek naar deze emigratiegeschiedenis is een mooi voorbeeld van nauwgezet archiefwerk. Naast de wereldse Samuel behandelt Thissen dus ook diens broer Frans (1632-1696), elders François, die in alles het tegengestelde was. Hij reisde dan wel een keer naar Wenen, maar daar bleef het bij. Zijn leven was teruggetrokken, hij huwde een doopsgezind meisje uit zijn naaste omgeving, handelde in financieel opzicht niet altijd zo voorspoedig, werd laat gedoopt wat op een dieper geloofsleven zou kunnen duiden en begon een uitgeverij, annex boekhandel in Rotterdam. Daar drukte hij veel (vaak door hem zelf vertaalde) katholieke, niet controversiële religieuze werken zonder, althans volgens de auteur, tot hetatholicisme overgegaan te zijn (op pagina 208, op pagina 84 is dit zonder meer het geval). Bovendien had hij een neiging tot ascetisme in het geloof die hem tot het jansenisme bracht. Aan de opgenomen bijlagen met zijn bibliografie en fondslijst is te zien welke uitwerking dit had.

Zijn er al enige lovende woorden gewijd aan het werk van Thissen en mag men bewondering hebben voor zijn archiefonderzoek dat kan toch niet wegnemen dat er nadelen kleven aan het boek zoals het er thans ligt. De familie Van Hoogstraten heet dan wel het onderwerp van deze

studie te zijn, maar de aanleiding tot het onderzoek was natuurlijk Samuel en, in de tweede plaats, de 'libraire' Frans. Thissen richt zich met name tegen de dissertatie uit 1984 over Samuel van een leerlinge van de Amerikaanse kunsthistorica Svetlana Alpers, Celeste Brusati. Hij verwijt haar onjuistheden bij de presentatie van gegevens en vooringenomenheid in de interpretatie. Dat is waarschijnlijk de reden waarom genealogische en andere gegevens zo uitgebreid in de tekst van zijn eigen boek voorkomen. Ook het hoofdstuk over de Dordtse literaire kringen waarin Samuel en Frans zich bewogen, terwijl er naar Thissen eerlijk vermeldt geen concreet en contemporair bronnenmateriaal omtrent hun handelen bestaat, is wel zeer omslachtig en bevat de nodige toch niet zo functionele uitweidingen. Compositorisch is het boek met zijn deels sociaal-economische, deels sociaal-culturele context daarom niet zo gelukkig en weinig strak uitgevallen. In ideeënhistorisch opzicht bevat het eveneens enkele zwakke schakels. Eén is reeds genoemd waar de achtergrond van het ontstaan van Samuels trompe-l'oeil schilderijen ter sprake kwam. Een andere betreft de vraag of Gerardus Vossius aan de Dordtse Latijnse school een vroeg cartesiaanse tendens onder de geletterden zou hebben verspreid (121). Hier moet toch hoogstwaarschijnlijk een negatief antwoord op volgen. Jammer is ook dat de behandeling van Samuel van Hoogstraten *Inleyding* niet erg diep graaft. Dat kan echter ook te wijten zijn aan het gegeven dat Brusati er al veel aandacht aan heeft besteed. Maar voor wie iets naders over de familie Van Hoogstraten in de zeventiende eeuw wil weten is hier een kans geschapen alles te vinden wat beschikbaar is.

E. O. G. Haitsma Mulier

I. W. Lambrechtsen-van Essen, *De stadspoorten van Leiden en stadsbouwmeester Willem van der Helm (ca. 1628-1675)* (Leidse historische reeks IX; Utrecht: Matrijs, 1994, 95 blz., f29,95, ISBN 90 5345 045 9).

In 1988 studeerde de auteur van dit boekje af als Leids kunsthistorica. Ze schreef een scriptie over vijf Leidse stadspoorten en hun ontwerper, Willem Leendertsz. van der Helm. Voor de Leidse historische reeks voegde ze hier gegevens over de middeleeuwse en een aantal zeventiende-eeuwse stadspoorten aan toe. Nadrukkelijk, zo deelt zij mee, 'bleven' Van der Helm en zijn poorten echter 'centraal staan'. Misschien ten gevolge van de ontstaansgeschiedenis van het boekje maken de eerste hoofdstukken, over de middeleeuwse stadsverdediging van Leiden en de veranderingen in het vestingstelsel in de zestiende eeuw een wat plichtmatige indruk.

Uiteraard is de geschiedenis van de stadsmuren en -poorten onverbrekkelijk verbonden met de uitbreidingen die de stad in de loop der jaren onderging, en de auteur wijst terecht op de tijdelijkheid van de Leidse verdedigingswerken, zeker in de periode dat de stad snel groeide. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in Leiden uit deze periode slechts een toren bewaard is gebleven.

Pas bij de beschrijving van de ontwikkelingen in de zeventiende eeuw wordt de auteur enthousiast. In 1611, 1644 en 1658 werd Leiden uitgebreid, en er verrees een fors aantal gebouwen. De bouw van dergelijke objecten werd veelal geleid door plaatselijke steenhouwers, timmerlieden en metselaars. In 1622 trad Willem van Helm in dienst bij de stad Leiden als meestertimmerman, een functie die hij in 1675 weer neerlegde. Hij had het vak in Leiden geleerd en bleef kennelijk zijn hele leven in de stad werken.